

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ ВЪВ ВЪТРЕШНИ КРИЗИ

Николай Доцев¹, PhD

Резюме

Заплахата от COVID-19 оказва влияние и ще промени подходите към сигурността за дълъг период. Подобни кризи изваждат на преден план укрепване на устойчивостта на държавата и обществото с гражданска и военна готовност за реакция. Това е причина да бъде направен преглед на нормативната база, на практиката, дали и как е необходимо да се адаптира отбранителната политика относно на ролята и мястото на Българските въоръжени сили, които по закон имат подпомагаща роля и са в готовност при необходимост да подпомагат усилията за овладяване на кризата и преодоляване на последствията.

Ключови думи: *управление при криза, отбранителна политика, използване на въоръжените сили.*

ARMED FORCES EMPLOYMENT IN DOMESTIC CONTINGENCIES

Nikolay Dotzev, Chief Expert for the Defense Committee at the National Assembly PhD²

Abstract

The threat of COVID-19 has had an impact and will change security approaches over the long term. Such crises bring to the fore the strengthening of the resilience of the state and society with civilian and military readiness to respond. This is a reason to review the legal framework, the practice, whether and how it is necessary to adapt the defense policy regarding the role and place

¹ Полковник (о.р.) д-р Николай ДОЦЕВ в момента работи за Комисията по отбрана към 44-то Народно събрание. Преди това е работил като началник на отдел „Отбранителна политика” в Министерството на отбраната. Притежава докторска степен по политически науки, публична администрация от СУ „Св. Климент Охридски“ по „Процес на стратегия за национална сигурност“. По време на кариерата си той е служил в четири от щабове на НАТО: (1) офицер за връзка в първия български екип към Координационния център за партньорство в Монс, Белгия (1994-1997); (2) Офицер по политиката и планирането в щаб на SACLANT в Норфолк, Вирджиния (1998-2000); (3) български заместник-военен представител Военните комитети на НАТО и на ЕС, Брюксел (2006-2009 г.) и (4) в щаба на ISAF в Кабул, Афганистан, (2013-2014) на две различни длъжности: директор на екип за предотвратяване на граждански загуби (шест месеца) и ръководител на отдел за гражданско военно взаимодействие (една година).

² Colonel (ret.) Nikolay DOTSEV, PhD is currently working as Chief Expert for the Defense Committee at the 44th National Assembly. Prior to that he worked as Head of the Defense Policy Department in the Ministry of Defense. He holds a PhD Degree in Political Science, Public Administration on "Process of National Security Strategy" from Sofia University "St. Kliment Ohridski". During his career he served four of the NATO HQs: (1) Liaison Officer in the first Bulgarian Liaison Team to the Partnership Coordination Cell in Mons, Belgium (1994-1997); (2) PIP Plans and Policy Officer at HQs SACLANT in Norfolk, Virginia (1998-2000); (3) Bulgarian Deputy Military Representative to NATO and EU MCs, Brussels (2006-2009), and (4) For one and a half years he has been deployed to HQ ISAF in Kabul, Afghanistan (2013-2014) on two different positions: Director, Civilian Casualties Mitigation Team (CCMT) (six months) and Head Civil Military Interaction Branch (one year).

of the Bulgarian Armed Forces, which by law have a supporting role and are ready if necessary to support efforts to crisis management and overcoming the consequences.

Keywords: *crisis management, defense policy, Armed Forces employment.*

”Процесът на адаптиране към епидемията (б.а. COVID-19) ще се превърне в новото нормално. Хората трябва да са готови за нов начин на живот, за да може обществото да продължи да функционира, но в същото време коронавируса да бъде под контрол.”
Такеши Касаи³

”Стегнете армията, която трябва да бъде образец на всичко честно, порядъчно, възпитано, благородно, интелигентно, трудолюбиво, доблестно, добросъвестно и готово да се саможертва за родината си. Така армията ще може за в бъдеще да насади духовни качества, липсата на които тъй много спомогна за нашето нещастие днес.”
Генерал Панталей Киселов⁴

Все още не е напълно ясно как и до колко трайно ще се настани в живота ни заплахата от COVID-19, но той вече оказва влияние и определено ще промени подходи към сигурността за по-дълъг период. Ако хората ще трябва да се подготвят за нов по-различен начин на живот, а обществото да се преустройва на нови релси, ще е наивно да се смята, че това няма да се отрази на въоръжените сили и на начина, по който те вършат своя бизнес.

Около два месеца денят на гражданите в България започваше в 08:00 с брифинг на двузвезден генерал, началник на Военномедицинска академия и на Националния оперативен щаб⁵ за борба с пандемията от COVID-19.

Почти по същото време в Италия коронавируса върхлита с особена сила и предизвиква решителната намеса на армията. Тъй като броят на смъртните случаи се увеличава, местните власти навсякъде настояват да получат помощ. Спешно в борбата с пандемията се включват въоръжените сили, карабинерите⁶ и финансовата полиция⁷. Армията патрулира по улиците. В Бергамо, когато положението е трагично, се „налага се през нощта по безлюдните улици на града дълъг конвой от военни камиони да превозва ковчезите с починалите до други градове.“⁸

³ Такеши Касаи, директор на Световната здравна организация за региона на Западния Тихи океан, Ройтерс, 21.04.2020 г.

⁴ Генерал Панталей Киселов, български офицер, генерал от пехотата, герой от отбраната на Видинската крепост през Сръбско-българската война (1885), от сраженията при Гечкинли и Селиолу в Балканската война (1912 – 1913), и от добруджанската кампания (1916), командир на 4-та пехотна дивизия (1914 – 1918).

⁵ Национален оперативен щаб с цел координиране, организиране на действията на компетентните държавни органи във връзка с обявената от Световната здравна организация спешност за общественото здраве от международно значение по отношение на заболяването COVID-19, създаден със Заповед № Р-37/26.02.2020 г. на министър-председателя на Република България

⁶ Карабинерите са четвърти компонент на въоръжените сили на Италия, изпълняват задачите на национална военна полиция, участват и в мироопазващи мисии и операции зад граница.

⁷ Guardia di Finanza (GdF, б.а.) е правоохранителната агенция на министерството на икономиката и на финансите, занимаваща ес с престъпления от финансов характер и контрабанда която не е част от въоръжените сили, но оперира с кораби, самолети и хеликоптери, патрулира в териториалните води на Италия и участва в сценарии за военни действия.

⁸ Григоров, М., *Армията на Италия, План Б - намеса на войската*, Българска армия, 16 април 2020 г., <https://armymedia.bg/archives/178929> [Grigorov, 2020]

На 17 април 2020 г. испанският вестник „Ел Паис“ пише: „Коронавирусът е войната на нашето поколение“⁹ и съобщава за операция „Балмис“ с участието на специални сили, над 8000 военнослужещи в Испания са в подкрепа на борбата срещу COVID-19 – от изграждането на полеви болници и дезинфекция на домовете за възрастни хора до транспортиране на телата на жертвите.

Освен тези скорошни случаи, запознатите си спомнят, как след терористичните атаки срещу кулите близнаци в САЩ през септември 2001 г. активно се заговори за приноса на въоръжените сили при вътрешни кризи, защита на населението и територията. Като христоматиен пример се разглежда и участието на армията във Великобритания в борбата с епидемията от шап, също от този период.

Тези примери поставят на дневен ред въпроса ще виждаме ли все по-често хора във военна униформа и бойно снаряжение по улиците в мирно време? И у нас в Народното събрание и в общественото пространство се случи дискусия, може ли, защо, при какви условия и как следва да се включат и използват въоръжените сили в дейностите по ограничаване на пандемията? Въпросът е риторичен и отговорът е категоричен – да при необходимост въоръжените сили ще участват и ще подпомагат усилията за овладяване на кризата и преодоляване на последствията. Самото му поставяне, обаче, налага отново да се направи преглед на нормативната база, на практиката и да се направят обосновани изводи дали и как е необходимо да се адаптира отбранителната политика, като ключова съставна част от политиката за сигурност?

* * *

Използването на въоръжените сили във вътрешни кризи отново е *модерна тема* и е на дневен ред. В мирно време дейностите по така наречената „мисия трета“ са най-видими и близки до населението и се провеждат непрекъснато. Тази тема би трябвало винаги да е актуална. Независимо от това, тя периодично излиза на преден план по различни конкретни поводи. По темата писах през 2005 г. за издание на Европейския център за изследвания в областта на сигурността „Джордж С. Маршал“ в Гармиш-Партенкирхен, Германия¹⁰. В настоящата публикация ще повтора някои от нещата, защото историческият опит и традицията няма как да бъдат подменени. А в България има доста положителен, но и не особено приятен исторически опит от използването на въоръжените сили във вътрешни кризи.

Темата не трябва да бъде разглеждана, само защото е модерна. Ако бъде поставена в контекста на *съвременната* и още по-важно в бъдещата среда на сигурност, ще се види, че много сериозни предизвикателства, които може да изискват използването на въоръжените сили във вътрешни кризи, чукат на вратата ни.

Стратегическата среда на сигурност е сложна и динамична, с тенденции, за съжаление, към влошаване. Светът не стана по-спокойно място нито след края на “студената война”, а още по малко в последните пет години. Появяват се нови кризи и конфликти, а съществуващите се задълбочават. „Широкообхватните, с голямо влияние и с трайни последици размествания в разпределението на мощта в света и бързите технологични промени допринасят за усещане за тревога и неспокойствие.“¹¹

Цели региони са с „държави в разпад“ (“failed or failing states”). Това води до вакуум във властта и управлението в региони със стратегическа важност за ЕС и НАТО,

⁹ Григоров, М., *Армията на Испания: Войска и дронове в Мадрид*, Българска армия, 30 април 2020 г., <https://armymedia.bg/archives/179409> [Grigorov, 2020]

¹⁰Dotzev, N., *The Soviet Legacy: Transforming Bulgaria's Armed Forces for Homeland Security Missions, Connections Vol. 4, No. 3 (Fall 2005), pp. 83-96 (14 pages)*. (Първоначалното заглавие на автора “Bulgarian Armed Forces Employment in Domestic Contingencies” е променено от издателите без съгласуване б.а.)

¹¹ *Munich Security Report 2020 - Munich Security Conference, Westlessness*, https://securityconference.org/assets/user_upload/MunichSecurityReport2020.pdf

респективно за нашата страна. Европа от една страна е привлекателна като място за живеене, а от друга страна е уязвима за атаки с потенциален голям ефект - от разрушително въздействие на миграцията, през тероризма и кибер заплахите, размирици в мега полис или голям град, до междудържавен конфликт.

Вътрешните и международните процеси са трайно и неразривно свързани. “Светът става все по-малко западен. Но по-важното е, че и самият Запад може да стане по-малко западен”¹². Предизвикателствата към държавността се увеличават и задълбочават, създава се чувство за ерозия на демокрацията и нейните ценности, не без помощта на активно хибридно въздействие¹³. Обществото е разединено и поляризирано. Променя се отношението към ценностите. Всякакъв вид екстремизъм (политически, религиозен) е на лице.

В съвременното общество се наблюдават процеси на интензивни социални, икономически и технологични трансформации. Бързо развиващите се промени създават предизвикателства. Дори скоростта на промените е предизвикателство¹⁴.

В демографската област се наблюдават несиметрични демографски промени. Ключов проблем е миграцията. Засилва се „урбанизацията“. Населението в европейските държави застарява. Налице е силен натиск за увеличаване на социалните разходи вътре в националните бюджети (пенсии, здравеопазване, социални помощи). Това влияе на отношението към отбраната и е постоянен фактор за намаляване на военните разходи дори при опасната среда за сигурност.

Технологиите се развиват динамично и ускоряват промяната във всички области. От своя страна технологиите са много силно повлияни от развитията в политическата, социалната, демографската и икономическата сфери. Лесен е достъпът до технологии. Подчертана е доминацията на частния сектор в изследванията, иновациите и развитие на технологиите. Независимо от ограниченията спрямо военните бюджети, за да може да се развива в крак с времето, отбраната трябва да инвестира в нови технологии.

Мястото и ролята на Въоръжените сили са основни и неоспорими. Те изграждат ядрото на националната сигурност, осигурявайки жизненоважен и уникален принос. Дават възможност да се използва сила, когато са изчерпани всички останали средства за защита на жизненоважните национални интереси. Приносът на Въоръжените сили към националната и колективната сигурност в крайна сметка е принос към благосъстоянието и добруването на всички български граждани.

Картината на бъдещето е илюстрирана с още по-голяма сложност на предизвикателствата, динамика и дълбочина на трансформациите.

След десетина години населението на света ще е надминало осем милиарда. Населението на сегашните развити държави от Европа и Северна Америка ще е малцинство с продължаваща тенденция на „застаряване на населението“, оказваща различно влияние в отделните държави от тези региони. В Китай и Индия ще живее основната част от населението на земята, но населението на други държави като Нигерия и Пакистан също нараства бързо. Нарушението на баланса между половете също може да бъде проблем. Миграцията също ще нараства. Градското население нараства много бързо. „Урбанизацията“ като тенденция се предвижда да доведе до двойно увеличение и голяма концентрация на население в градовете. Може би един от най-сериозните проблеми, свързани с урбанизацията е прекъсването на връзката на огромни маси от населението със

¹² Munich Security Report 2020 - Munich Security Conference, Westlessness, https://securityconference.org/assets/user_upload/MunichSecurityReport2020.pdf

¹³ Понастоящем популярно като хибридно, а в други времена известно и като „Regime change“ и др. (б.а.)

¹⁴ Доцев, Н., *Стратегическата височина - Процесът “Стратегия за национална сигурност”*, част втора “Стратегиране в съюзите, в които България членува”, сряда, 20 декември 2017 г., <http://nikdotzev.blogspot.bg/> [Dotzev, 2017]

земята, откъдето произхождат, загуба на родовата памет и обезлюдяването на райони с традиционен национален поминък като земеделие, туризъм и носител на основни национални ценности. Към 2045 г. около три милиарда души ще живеят в бордеи (в момента са около един милиард). Радикализацията на големи маси от това население, социалните проблеми, изолация и анонимността на индивида в големия град и др. фактори, може да доведат до кризи. Заплахи за сигурността ще се проявяват по отношение на индивида, общностите, държавите и глобално. Светът навлиза в период на социална криза. Семейството няма да може да изпълнява основни свои функции, а индивидът ще се изолира от обществото.

Запазва се тенденцията на достъпност на технологиите. Широки групи хора получават възможност да се възползват и да развиват технологии на много ниски цени. Технологиите се развиват бързо – компютри, роботи, нанотехнологии, биотехнологии, ксеноботи, изкуствен интелект, свързването на човешкия мозък с компютър и обратно, а може би скоро след това и мозък с мозък. Кибернетичните рискове и заплахи ще оказват нарастващо влияние. И сега е проблем да бъдат защитени комуникациите и информационните системи, но все пак от нас зависи каква информация ще въведем в тях. Как би изглеждала ситуацията, когато всичко в главите ни би могло да е достъпно? Давам тези стряскащи примери, които изглеждат като научна фантастика, но те илюстрират правилото, че за средата на сигурност трябва да се мисли гъвкаво и освободено от стереотипи в стремеж да се предвиди и непредвидимото или поне да се осигури толеранс за реакция при неговото неочквано случване. В този процес следва да се инвестира много.

В околната среда продължават климатични промени, причинени от човека или просто природни. Средната годишна температура се повишава, както и нивото на световния океан. Природните бедствия стават по-мощни, изненадващи, разрушителни и опасни. Към тях бих причислил и пандемии като сегашната от COVID-19. Съчетано с урбанизацията, това прави все по-трудно да се намали въздействието и да се ликвидират последствията в гъсто населена градска среда.

Нуждата от ресурси ще расте във всички области поради нарастване на населението: от храна със 70% до 100%; от питейна вода наличните ресурси дори сега са много под необходимите, но след десетина години нуждите ще нараснат с около 50%. Светът няма да може да се отърве от бедността и неравенството.

Динамиката на обществените отношения, социотехнологичните промени и съвременните предизвикателства пред сигурността налагат необходимост от нова култура на сътрудничество, разбиране и доверие между институциите, ефективен и по-ефикасен начин да бъдат реализирани придобитите способности за отстояването на нашите ценности и посрещане на заплахи и предизвикателства, откъдето и да дойдат. Тези процеси влияят на най-новото развитие във военното дело. Българските въоръжени сили участват изцяло в тези процеси. До какво води това по отношение на националната политика за използване на въоръжени сили във вътрешни кризи?

Преди да се опитам да отговоря на този въпрос, може да е полезно и интересно да се върнем към *исторически прецеденти* малко след Първата световна война. През 1919 г. българските въоръжени сили са изложени на много тежки международни ограничения по отношение на броя на личния състав, количествата въоръжение, техника и системи тежко оръжие. В същото време населението и икономиката на страната изпитват огромни трудности, които са считани за национална катастрофа. В тези условия тогавашния премиер Александър Стамболийски, лидер на партията Български земеделски народен съюз (БЗНС).¹⁵ прокарва през Парламента закон, „установяващ нова задължителна трудова повинност“, с която са мобилизирани за изграждане на обществени строителни проекти

¹⁵ Груев, С, *Корона от тръни*, ‘Български писател’, София 1991, с. 109 [Gruev, 1991]

млади двадесетгодишни мъже и шестнадесет годишни момичета. Това е една от най-известните и приветствани реформи на Стамболийски. Тя е обявена за временна мярка, насочена към възстановяване на страната след войната и възстановяване на жизненоважни инфраструктурни и икономически обекти, но „трудовият корпус“, основан на „трудова наборна служба“, надживява правителството на Александър Стамболийски с около осем десетилетия. В периода 1945-1990 г. тя се развива допълнително и се разделя на поредица от въоръжени и паравоенни формирования, подчинени на различните министерства като Министерството на инфраструктурата и строителството и Министерството на транспорта и съобщенията. Те са строили, поддържали и в някои случаи охранявали важни инфраструктурни обекти, като електроцентрали, големи административни или културни сгради, мостове, пътища и дори жилищни блокове. Министерството на вътрешните работи има свои войски - Вътрешни войски и Гранични войски. В периода след 1991 г., наред с промени в държавното управление, политическата система и икономиката, подобни процеси на промени протичат по отношение на силите, войските и формированията, подчинени на други министерства. Трудовата повинност и трудовият корпус бяха прекратени. Войските, принадлежащи към Министерството на инфраструктурата и строителството и към Министерството на транспорта и съобщенията, са разпуснати. В рамките на МВР гражданска служба за гранична полиция заменя граничните войски, а вътрешни войски са трансформирани в „жандармерия“. С преминаването ѝ изцяло професионална военна служба през 2008 г. всякакви форми на наборна служба окончателно остават в историята.

Друг исторически прецедент е свързан също с управлението на правителството на Александър Стамболийски. Той става жертва на военен преврат, последван от други преврати. Това е дало отражение в разбирането въоръжените сили да са деполитизирани и изолирани от проблемите на вътрешната сигурност колкото е възможно повече.

Участието на въоръжените сили в изпълнението на задачи, свързани с осигуряване на вътрешна сигурност, се извършва „при условия и по ред, установени от Конституцията и законите.“

Правните основания за използването на Въоръжените сили произтичат на първо място от Конституцията на Република България¹⁶, която определя ролята на въоръжените сили. Те „гарантират суверенитета, сигурността и независимостта на страната и защитават нейната териториална цялост.“

В Закона за отбраната и въоръжените сили сред основните дейности по отбраната са посочени „поддържане и използване на въоръжените сили при бедствия“ и „участие в овладяването и/или преодоляването на последиците от бедствия“.¹⁷ Това са две задачи: първо, при бедствия е важно да се вземат мерки въоръжените сили да бъдат съхранени и второ, когато е необходимо, техните способности да бъдат използвани по подходящ начин в овладяването на кризата.

Използването на военните във вътрешните кризи е развито в Стратегията за национална сигурност, Националната отбранителна стратегия, Доктрината на въоръжените сили, Доктрината за съвместните операции и други доктрини, както и документи на тактическо ниво.

Стратегията за национална сигурност¹⁸ определя три широки мисии за българските въоръжени сили : „Отбрана“, „Подкрепа на международния мир и сигурност“ и „Принос

¹⁶ Конституция на Република България, приета от Парламента (Велико Народно събрание) на 13.07.1991 г., изменена и допълнена на 26.09.2003 г.

¹⁷ Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България, Обн., ДВ, бр. 35 от 12.05.2009 г., в сила от 12.05.2009 г., последно изм. и доп., бр. 17 от 26.02.2019 г., бр. 42 от 28.05.2019 г., в сила от 28.05.2019 г.

¹⁸ Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България, Приета с Решение на НС от 14.03.2018 г., обн., ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.

към националната сигурност в мирно време“, а Националната отбранителна стратегия¹⁹ определя ролята, мисиите, задачите, изграждането, развитието и използването на въоръжените сили и отбранителните способности. За мен няма съмнение, че трите мисии на въоръжените сили са равнопоставени. И по трите мисии като правило се разработват сценарии и предварителни оперативни планове за възможни кризисни ситуации. Плановете редовно се проверяват, осъвременяват и отработват в учения и тренировки. Това позволява на въоръжените сили да са подготвени и сред първите да реагират на ситуацията. Не случайно Военно медицинска академия се включи от първия ден и формира гръбнака на мерките за противодействие на COVID-19.

Що касае отбранителното планиране, предназначението на войската е да воюва и да действа във високо рискова среда. Отбранителните способности би трябвало да се разчитат за най-сложния и тежък сценарии, който е отбраната, а приносът към операции по поддържане на мира и помощта на населението и местните власти се осъществява с част от тези способности, които така или иначе ги има.

Координацията и определянето на реда за използване на военни формирования в операции за защита на населението, овладяване и преодоляване на последиците от бедствия и оказване на хуманитарна помощ на територията на страната се извършват от министъра на отбраната. Той разрешава участието.

Участието и ролята на въоръжените сили в процеса на управление на кризи са описани ясно и подробно в Националната отбранителна стратегия и не е необходимо да ги повтаряме. Там е посочено, че „преодоляването на последствията от терористични атаки, природни бедствия, екологични и индустриални катастрофи, опасно разпространение на инфекциозни заболявания и други рискове за сигурността на българските граждани и националните ценности се осъществява с целенасочената помощ на въоръжените сили, допълваща усилията на отговорните държавни институции на страната“. Ключови думи за използването на въоръжените сили във вътрешни кризи са „помощ“ и „участие в рамките на наличните способности“.

Успешното използване на ограничени сили и средства в сложните условия на криза изискват перфектна организация и координация. Управлението при кризи е разгледано като съществен елемент от дейностите по защита на националната сигурност в Закон за функциониране и управление на системата за защита на националната сигурност²⁰. В този закон е предвидено управлението при кризи да се осъществява от Министерския съвет чрез Националната система за управление при кризи, която да включва национален, ведомствени и областни ситуационни центрове. Предвидено е функциите на Национален ситуационен център да изпълнява секретариатът на Съвета по сигурността. Законът, обаче, не разпорежда в какъв срок следва да се изгради системата и предписанията на закона вече пет години след приемането му остават добри пожелания.

Защитата на страната и нейното население се осъществява чрез различни видове сили и средства за действия при вътрешни кризи в „единна спасителна система, която включва структури на: (1) министерства и ведомства; (2) общини; (3) търговски дружества и еднолични търговци; (4) центрове за спешна медицинска помощ, други лечебни и здравни заведения; (5) юридически лица с нестопанска цел, включително доброволни формирования; и (6) въоръжените сили“.²¹

Съгласно Закона на Министерството на вътрешните работи на това министерство са възложени задачите, свързани с осигуряването на вътрешна сигурност. Сред основните

¹⁹ *Националната отбранителна стратегия*, приета с Решение 283 от 18 април 2016 г. на Министерски съвет

²⁰ *Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност*. В сила от 01.11.2015 г. Обн. ДВ. бр. 61 от 11 Август 2015 г.

²¹ *Закон за защита при бедствия*, Обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006г., последно изм. и доп. ДВ. бр.77 от 18 септември 2018г.

дейности на Министерството на вътрешните работи е посочено осигуряването на „пожарна безопасност и защита при пожари, бедствия и извънредни ситуации“. По тази причина основни съставни части на единната спасителна система са Главна дирекция "Пожарна безопасност и защита на населението" - МВР, областните дирекции на МВР, заедно с Българския Червен кръст и центровете за спешна медицинска помощ. Те изграждат структурите си на територията на цялата страна и поддържат непрекъсната готовност за приемане на съобщения за възникване на бедствия, оценка и незабавни действия.

Формирования от въоръжените сили провеждат операции за пряка подкрепа и защита на населението в тясно взаимодействие на правителствените органи, отговорни за управление на кризи. Планирането на участието на въоръжените сили се осъществява като интегрирано планиране на национално ниво и за всяка част от територията с водеща роля на правителствената администрация, като се използват общи процедури и се фокусира върху взаимодействието между различните министерства и агенции.

Въоръжените сили разполагат с разнообразни *способности*²² за принос към националната сигурност в мирно време.

Формирования от въоръжените сили поддържат готовност за участие в различни дейности на територията на цялата страна. През 2019 г. например Въоръжените сили са поддържали постоянна готовност за оказване на помощ на населението с 99 формирования за овладяване и/или преодоляване на последиците от бедствия (ФОППБ) и две групи за евакуация на населението при авария в АЕЦ „Козлодуй“ (общо около 1932 души и 550 единици специална техника), както и един военно-транспортен самолет и един хеликоптер от Военновъздушните сили за специални авиомедицински задачи.²³

Някои добри примери за способности, с които българските въоръжени сили разполагат и как биха могли да бъдат използвани, идват от участието им в операции и мисии за поддържане на мира в чужбина. Те развиват способности, които са много полезни и определено ще бъдат използвани, когато се върнат обратно в България. Българско подразделение охранява базата в Кандахар и развива способности за охрана на стратегически важни инфраструктурни обекти. Освен това се обучават и практикуват търсене в район, установяване и управление на контролно-пропускателни пунктове, патрулиране и др. Това са специфични и ценни умения и способности.

Сухопътните войски със сили и средства могат да допринесат за редица задачи, сред които са ембарго операции, защита на националната територия от терористични дейности, предотвратяване на масово неконтролирано преминаване на чуждестранни граждани през държавна граница, блокиране и неутрализиране на паравоенни формирования, оказване на помощ на населението.

Сили и средства на Военновъздушните сили провеждат операции за защита на въздушния суверенитет. Те включват действия за охрана и отбрана на въздушното пространство (установяване на граници и ограничения за използването му, координация на тактическо ниво на използване на военни средства) и осигуряване на сигурност за гражданския и военния въздушен трафик (намаляване на въздушния трафик в зоната на операцията, въвеждане на ограничения и препятствия в интерес на безопасността на гражданското въздушно движение).

Военноморските сили, в координация с други видове въоръжени сили, както и сили и средства, принадлежащи на други министерства и агенции провеждат при необходимост

²² Способност е възможност за изпълнение на действие за постигане на определен ефект при определени условия и в съответствие с приети стандарти. Елементи на способността са доктрини, организация, обучение, материални средства, лидерство, личен състав, оборудване, оперативна съвместимост - *Доктрина на въоръжените сили на Република България, Издание (А), ноември 2017 г.*

²³ *Доклад за състоянието на отбраната и Въоръжените сили за 2019 г.*, приет с Решение на МС №258 от 15.04.2020 г., приет от Народното събрание на 28.05.2020 г.

операции за контрол на националните морски пространства²⁴, защита на корабоплаването, защита и отбрана на морските пристанища, противоминни мерки и контрол на морските пътища, предотвратяване на замърсявания, инспектиране на кораби в националното морско пространство.

Формирования от българските въоръжени сили могат да участват в операции срещу нелегално разпространение на оръжие или терористични действия, когато усилията на органите на реда не са достатъчни за контрол на ситуацията и сигурността и суверенитета на страната са застрашени. Тези операции могат да включват действия срещу разпространението на оръжия за масово унищожение и нелегален трафик на оръжие, охрана на стратегически обекти. Тези действия са описани в специални инструкции за взаимодействията между Министерството на отбраната и Министерството на вътрешните работи.

Военните могат да участват в борбата срещу терористите по два начина - активен и пасивен. Пасивният начин включва мерки като строг контрол на оръжията на склад и в действащите формирования, предотвратяване на незаконното им предаване на хора, организации и други страни. Активният начин включва широк спектър от превантивна работа, противодействие и пълно взаимодействие със службите на Министерството на вътрешните работи и други национални организации и агенции.

Подразделенията на въоръжените сили, главно силите за специални операции се подготвят за разузнаване и наблюдение, охрана на стратегически важни обекти и конвои и биха могли да участват в търсенето и събирането на оръжия и елементи за тяхното производство и употреба и да подпомагат полицейските подразделения в такива операции. Силите за специални операции имат способности да нанасят удари за ликвидирането на терористични групи и инфраструктура им или за освобождаване и евакуация на заложници.

Важна задача за военните е участието в предотвратяването или ликвидирането на последствията от ядрено, химическо и биологично замърсяване. Въоръжените сили осигуряват и поддържат способности и постоянна готовност за реакция в случаи на ядрено, химическо и бактериологично замърсяване заедно със съответните министерства и ведомства

Формирования от трите вида въоръжените сили поддържат готовност за участие в различни дейности на територията на цялата страна. През 2019 г., например, Въоръжените сили са поддържали постоянна готовност за оказване на помощ на населението с 99 формирования за овладяване и/или преодоляване на последиците от бедствия (ФОППБ) и две групи за евакуация на населението при авария в АЕЦ „Козлодуй“ (общо около 1932 души и 550 единици специална техника), както и един военно-транспортен самолет и един хеликоптер от Военновъздушните сили за специални авиомедицински задачи.²⁵

Формирования се подготвят за борба с горски и селскостопански пожари, за действия при тежки зимни условия, за ликвидиране на последиците от опустошителни наводнения, земетресения или промишлени катастрофи, а също и за унищожаване неексплодирани боеприпаси. Министърът на отбраната по специален ред всяка година назначава силите и средствата, предназначени за участие в операции за защита на населението.

Въоръжените сили провеждат операции за защита и за оказване помощ на населението при природни бедствия, екологична криза, епидемии, мащабни миграции на населението, радиационни и химически катастрофи и други. При необходимост структурите за командване и контрол и формированията, подготвени за действия при невоенна криза, взаимодействат с други ведомства и агенции, местната власт и

²⁴ Български морски пространства включват вътрешни морски води, териториално море, прилежаща зона, континентален шelf и изключителна икономическа зона.

²⁵ Доклад за състоянието на отбраната и Въоръжените сили за 2019 г., приет с Решение на Министерски съвет 258 от 15.04.2020 г., приет от Народното събрание на 28.04.2020 г.

административните органи, наблюдават рисковите фактори и прогнозираат кризисната ситуация (разузнаване и анализ), осигуряват ред и сигурност в застрашен регион (подпомагат правоприлагащите органи, организират охрана на важни инфраструктурни обекти), оказват помощ на цивилното население (питейна вода и хранителни запаси, медицинска помощ), извършват спешно навлизане в пострадалите райони и възстановителни дейности (евакуация на населението, добитък и материали, специализирани и санитарна обработка, обеззаразяване, дезактивиране, пожарогасене, разчистване на пътища) оказват влияние върху елементите на кризата, възстановяват контрола на ситуацията и допринасят за ликвидиране на последствията.

Всяка година снежни бури стават причина за бедствено положение в различни райони на страната. След искания от органите на местната власт, одобрени чрез командната верига, денонощно формирания от трите вида въоръжени сили и родовете войски разчистват пътища, издърпват превозни средства от снега, транспортират хора в болниците за животоспасяващо лечение (включително по въздуха), доставянт храна и медицински консултативи в изолирани села.

В заключение

Може да се очаква, че средата на сигурност ще продължи да съдържа трудно предвидими предизвикателства и потенциал за динамични промени. Военният фактор ще запази важната си роля в системата за сигурност. Той е инструмент за стабилност и поддържане на мира, заедно с дипломатически, политически, икономически и други фактори. Основна задача на военните е и ще остане отбраната, да защитават суверинитета и териториалната цялост на държавата.

Традиционно „военните правят това, което иска нацията“. Но те трябва да имат преди всичко задача да направят това, за което са предназначени и подготвени да правят най-добре. Основната задача на военните е и ще остане отбраната, да защитават суверинитета и териториалната цялост на страната.

Въоръжените сили ще получават все по-често задачи да правят неща, които са различни или може да изглеждат различни от тяхната традиционна задача. традиционната цел на военната мощ. Много задачи в операциите в ирно време приличат на полицейска работа. Мисиите за търсене и спасяване и подкрепата на населението вече са редовни задачи. Макар и много важни, това са допълнителни задачи за военните.

Необходимо е да се постави по-силен акцент на всеобхватния подход²⁶, гражданско-военното взаимодействие²⁷ на най-високо управленско и стратегическо ниво и гражданско-военното сътрудничество²⁸ на оперативно и тактическо ниво, както и върху възможностите на въоръжените сили да изпълняват задачи в градски условия.

Всеобхватният подход, гражданско-военното взаимодействие и гражданско-военното сътрудничество отдавна са идентифицирани като необходимост в НАТО, разработени са свързаните политика и доктрини за прилагането им във всички операции, но все още не е налице организационната култура както от страна на военните, така и на цивилните за непрекъснатото им прилагане. Необходимостта въоръжените сили да бъдат

²⁶ Споделена картина на обстановката и непрекъснато взаимно подпомагане на цивилните и военните участници.

²⁷ Група дейности по комуникация, планиране и координация, които военните органи споделят и провеждат с цивилните власти, което увеличава ефективността на техните дейности в случай на криза, *AJP-01, Allied Joint Doctrine, Edition E Version 1, February 2017*

²⁸ Комплекс от мероприятия, предназначени за планиране, организиране и ръководене на дейностите в тази област с цел създаване на основа за многостранен подход и повишаване на ефективността от използване на въоръжените сили при решаване на въпроси с политически, социален и хуманитарен характер в райони на кризи и при ликвидиране на последствията от бедствия, *Доктрина на Въоръжените сили на Република България*, издание (А), ноември 2017 г.

подготвени да изпълняват задачи в градски условия се налага от изводите за развитие на стратегическата среда, както сега, така и в бъдеще.

Нормално е в условията на криза да се инвестира за усилване на отбранителните способности и отбраната да остане високо в списъка с приоритети, при точен баланс между различните сектори в държавата.

Законът за отбраната и въоръжените сили, заедно със Закона за Министерството на вътрешните работи и Закона за защита при бедствия създават законова основа за действие на отделните институции, междуведомствена координация, взаимодействие и предварително планиране за възможни кризисни ситуации. Следваща стъпка би било Законът за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, глава трета „Управление при кризи“ да се приложи и да се види как би функционирала предвидената Национална система за управление при кризи. Това ще намали необходимостта от създаване на „ад-хок“ организация за всеки отделен случай.

Задачите и действията на въоръжените сили са сравнително пълно разработени в Националната отбранителна стратегия, Доктрината на въоръжените сили и другите доктринални и концептуални документи на оперативното и тактическо ниво, от където може да се почерпят достатъчно процедурни указания, за да се прави предварителното планиране за евентуални кризисни ситуации по набелязаните сценарии.

Кризата има и своето отбранително измерение. Влиянието на пандемията от COVID-19 доведе до допълнителни мерки за опазване на здравето на военнослужещите и особено на контингентите и отделните военнослужещи в мисии и операции. Засилени са мерките за здравето при извършваните ротации на контингентите, както и на театрите на отделните операции.

Военномедицинска академия от първия ден е на първа линия в борбата срещу COVID-19 с медицинска експертиза и материална база. Нейният началник е ръководител на националния оперативен щаб, който предлага на Правителството медицинските мерки за справяне с пандемията. Под формата на учения бяха разположени военно-полеви болници. Фирми към Министерството на отбраната произвеждат маски и защитни костюми. Ролята и значението на въоръжените сили в системата за национална сигурност стана още по-видима.

През 2001 г. Великобритания публикува резултатите от Стратегически преглед на отбраната. Тогава се случиха и терористичните атаки от 11 септември 2001 г. срещу кулите близнаци в САЩ. Независимо от трайното въздействие на атаката върху средата на сигурност, това е оценено като само един аспект на политиката за отбрана. И Великобритания, страна с богат опит в стратегическите прегледи, разработи и добави само нова глава към Стратегическия преглед на отбраната, нарочно фокусирана върху въздействието на 11 септември върху въоръжените сили и техните възможности.

На този етап ми се струва рано да се направят пълни обосновани изводи и прогнози за влиянието на пандемията от COVID-19. Следва да се съберат и оценят уроци от практиката. Ако се идентифицират дефицити, би било добре да се добавят към намиращия се в завършващ етап Стратегически преглед на системата за защита на националната сигурност и Стратегически преглед на отбраната. Ако е необходимо би могло да се предложат промени в нормативната уредба, да се прегледат и осъвременят концептуалните и доктринални документи.

Законови, подзаконовни актове и други оригинални документи

Конституция на Република България, приета от Парламента (Велико Народно събрание) на 13.07.1991 г., изменена и допълнена на 26.09.2003 г.

Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България, обн., ДВ, бр. 35 от 12.05.2009 г., в сила от 12.05.2009 г., последно изм. и доп., бр. 17 от 26.02.2019 г., бр. 42 от 28.05.2019 г., в сила от 28.05.2019 г.

Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, в сила от 01.11.2015 г. Обн. ДВ. бр. 61 от 11 август 2015 г.

Закон за защита при бедствия, Обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006г., последно изм. и доп. ДВ. бр.77 от 18 септември 2018г.

Закон за Министерството на вътрешните работи, Обн. ДВ. бр.53 от 27 юни 2014г., последно изм. и доп. ДВ. бр.58 от 23 Юли 2019г.

Доклад за състоянието на отбраната и Въоръжените сили за 2019 г., приет с Решение на МС №258 от 15.04.2020 г., и от Народното събрание на 28.05.2020 г.

Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България, Приета с Решение на НС от 14.03.2018 г., обн., ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.

Националната отбранителна стратегия, приета с Решение 283 от 18 април 2016 г. на Министерски съвет

Програма за развитие на отбранителните способности на Въоръжените сили на Република България 2020 и за определяне числеността на въоръжените сили, приета с Решение на Народното събрание от 25.11.2015 г., публикувано в Държавен вестник, бр.93, от дата 1.12.2015 г.

План за развитие на въоръжените сили на Република България до 2020 г., приет с Постановление на Министерски съвет № 382 от 30.12.2015 г.

Доктрина на Въоръжените сили на Република България, издание (А), ноември 2017 г.

AJP-01, Allied Joint Doctrine, Edition E Version 1, February 2017

БИБЛИОГРАФИЯ

Груев, С, Корона от тръни, 'Български писател', София 1991, с. 109 [Gruev, S, Korona ot trani, 'Balgarski pisatel', Sofia 1991, s. 109]

Танев, Т., "Стратегическо управление на публичната сфера", Военно издателство ООД 2008, ISBN 978-954-509-398-2 [Tanev, T., "Strategicheskovo upravlenie na publichnata sfera", Voенно izdatelstvo OOD 2008, ISBN 978-954-509-398-2]

Григоров, М., Армията на Италия, План Б - намеса на войската, Българска армия, 16 април 2020 г., <https://armymedia.bg/archives/178929> [Grigorov, M., Armiyata na Italia, Plan B - namesa na voyskata, Balgarska armia, 16 april 2020 g., <https://armymedia.bg/archives/178929>]

Григоров, М., Армията на Испания: Войска и дроне в Мадрид, Българска армия, 30 април 2020 г., <https://armymedia.bg/archives/179409> [Grigorov, M., Armiyata na Ispania: Voyska i dronove v Madrid, Balgarska armia, 30 april 2020 g., <https://armymedia.bg/archives/179409>]

Величкова, В., ООН пресметна колко ще е населението на Земята през 2050 година, 22 юни 2017 <https://dariknews.bg/novini/sviat/oon-presmetna-kolko-shte-e-naselenieto-na-zemiata-prez-2050-godina-2032051> [Velichkova, V., ООН presmetna kolko shte e naselenieto na Zemyata prez 2050 godina, 22 yuni 2017 <https://dariknews.bg/novini/sviat/oon-presmetna-kolko-shte-e-naselenieto-na-zemiata-prez-2050-godina-2032051>]

Доцев, Н., Стратегическата височина - Процесът “Стратегия за национална сигурност”, част втора "Стратегиране в съюзите, в които България членува“, 20 декември 2017 г., <http://nikdotzev.blogspot.bg/> [Dotzev, N., Strategicheskata visochina - Protsesat “Strategia za natsionalna sigurnost”, chast vtora "Strategirane v sayuzite, v koito Bulgaria chlenuva“, 20 dekemvri 2017 g., <http://nikdotzev.blogspot.bg/>]

Танев, Т., “Management и Governance – два вида управление на публичната сфера събрани в единен цикъл на управлението”, ПУБЛИЧНИ ПОЛИТИКИ.bg Година 2 / Брой 2 / Май 2011 [Tanev, T., “Management i Governance – dva vida upravlenie na publichnata sfera sabrani v edinen tsikal na upravlението”, PUBLICHNI POLITIKI.bg Godina 2 / Broy 2 / May 2011]

Munich Security Report 2020 - Munich Security Conference, Westlessness, https://securityconference.org/assets/user_upload/MunichSecurityReport2020.pdf

Kissinger, H., “Diplomacy”, New York: Simon and Schuster, 1994, ISBN 0-671-65991-X.

Clarke, J. C. (Ed.): Armies in Homeland Security: American and European Perspectives, ISBN 10: 0160768128 Published by Washington D.C.: National Defense University Press, 2006

Noftsinger, J. Newbold, K., Wheeler, J., Understanding Homeland Security: Policy, Perspectives, and Paradoxes, ISBN 978-0-230-60511 (eBook)

Science and Technology for Army Homeland Security, Report 1 (2003), ISBN eBook: 978-0-309-16828-1, DOI: <https://doi.org/10.17226/10655>

Patman, R.G., editor, “Globalization and Conflict. National Security in a ‘New’ Strategic Era”, Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, ISBN10: 0-415-35987-2

Dotzev, N., The Soviet Legacy: Transforming Bulgaria's Armed Forces for Homeland Security Missions, Connections Vol. 4, No. 3 (Fall 2005), pp. 83-96.